

יצחק בצלאל. הכל כתוב בספר : עם סופרים בישראל כיום (תל אביב : הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשכ"ט 1969).

חנוך ברטוב

נולד בפתח-תיקוה ב-1926. במלחמת העולם השניה שירת בצבא הבריטי : למד באוניברסיטה העברית. היה חבר „עין החורש“. מ-1955 חבר מערכת „למרחב“, שבשליחותה היה בארה"ב. שימש כנספח לתרבות בשגרירות ישראל בלונדון (1968 — 1966). פירסם סיפורים, רומנים, שירים, ושני מחזות „שש כנפיים לאחד“ ו„בוא הביתה, יונתן“ — שלא פורסמו בדפוס. כן עסק בתרגום. ספריו : „החשבון והנפש“ — רומן, 1953, „השוק הקטן“ — סיפורים, 1957, „ארבעה ישראלים וכל אמריקה“ — רשמי-מסע, 1961, „לבי-הכמים“ — סיפורים, 1962, ו„פצעי-בגרות“ — רומן, 1965.

הסיפור האחד

על גב הכריכה של הספר „פצעי בגרות“ נמצא כתוב: „רומן הבריגדה“ סיפורו החדש, הבשל ביותר, של מספר עברי מחונן... נותן ביטוי עז לאכזבה הקשה של המתנדבים למלחמה בנאצים“... ולהלן: „חנוך ברטוב נולד בתרפ"ו בפתח תקוה ולמד שם בבית ספר דתי... לאחר שתי שנות עבודה בליטוש יהלומים ובריחוד התגייס ב־1943... שירת שלוש שנים בחטיבה היהודית הלוחמת. תחילה בארץ ואחר כן באיטליה ובארצות השפלה“...

האם „פצעי בגרות“ הוא סיפור אוטוביוגרפי, או „רומן קולקטיבי“ על הבריגדה? אינני מאמין בכתיבה שאינה אוטוביוגרפית. — היסוד האוטוביוגרפי אין פירושו צילום המציאות; כל מה שהסופר ספג, חש והתנסה בחייו, כל זה נהפך לאוטוביוגרפיה. אפילו בסיפור דמיוני אודות אנשים על הירח, תמצא אוטוביוגרפיה. על כל פנים, כל מה שכתבתי אני, נעוץ בנסיון חיי ובחוויותי. יש לי דמיון דל. בספרי האחרון, בעייתי העיקרית היתה לא איך לבדות מהלב אלא איך להשכיח ממנו וכיצד לנקוט מידה של אובייקטיביות בתיאור הדברים. „פצעי בגרות“ אינו כרוניקה, אף שכולו מעוגן במציאות. יש בו פרקים שלמים, כמו הפגישה עם הכושים

בבולוניה ביום הנצחון, או הלילה בלידו בוונציה, התלויים בחוטי־שערה של מציאות, אך אני משוכנע, שקרו למישהו. אינני יודע מה פירושו של „רומן קולקטיבי“, אף כי מונח זה היה בשימוש חסידי „הריאליזם הסוציאליסטי“ בספרות; מכל מקום, „פצעי בגרות“ איננו בא לתאר את סיפורה של הבריגדה, הוא סיפורו של גיבור אחד: אלישע קרוק. אלא שאלישע, בעיני אינו רק מקרה פרטי, והמסופר אינו צרור של אפיזודות. לגמרי לא.

ספר זה נולד לא ביום אחד, ומותר אולי לומר שהתעתדתי לכתבו 19 שנים, מיום שחזרתי מהבריגדה. הבריגדה היתה הנסיון הגדול של עולמי, נסיון מורכב מאד. זו היתה יציאתי הראשונה מהבית, מחברה קטנה וסגורה, פרובינציאלית והומוגנית מאד, אל עולם אחר, שהיה קוטבו של „הישוב“. היתה זו פגישתי הראשונה עם הגולה ועם הבעיה היהודית. לא פגישה דרך הספרות, אלא פגישה של חיים, של מציאות. והיתה זו פגישה ראשונה עם אירופה, עם צבא זר. היה בכך משהו מרומם, אך עם זאת — קפיצה אל עולם של ניוול. על אלה נוספה הפגישה עם הגרמנים.

נפגשתי במערכת שלמה של מהויות, בקוטב האחר של כל מה שידעתי עד אז, והיה זה הלם רציני. קוטביות זו של אותה הוויה ניסיתי לבטא בספר, אך גם דבר יותר רחב — לתהות על תהליך שטרם נסתיים ואשר לדעתי עוד עתידים אנו לחוש אותו היטב בימים הבאים. לדעתי, התחיל המהפך הגדול בחברה הישראלית באותן שנים של מלחמה. כשאנחנו שואלים את עצמנו מה קורה היום בתוכנו בשאלות כמו היחסים עם גרמניה, עלינו לבקש במקרי הימים ההם את הסיבות לשבר.

למשל?

יצאנו לאירופה כארצישראלים, כצברים — כאנטיפוד של הגולה. היינו פריה המהולל של ארץ־ישראל החדשה: צעירים, חסונים, יפים ו„פייטרים“. אותו מסע — העמיד אותנו בשלושה מבחנים: של פגישה עם אירופה, פגישה עם היהודים, ופגישה של ישראלים יחד עם יהודים מול הגרמנים. אנחנו חשבנו, ורבים עוד חושבים כן, כי ארץ־ישראל במובן הרחב — המדינה, הטריטוריה, הפרודוקטיביזציה — כל אלה ימלטנו מן הגורל היהודי. גילינו כי מהגורל היהודי איננו יכולים להימלט. אני סבור שאם יש טעם לחיינו, גם פה, הרי זה לא בחיינו כישראלים, אלא קודם־כל בחיינו כיהודים. אין זה אפילו עניין הנתון לבחירה, זהו גורל, שעם כל היותו קשה ומדכדך ואכזרי, איני יודע אם ארצה להחליפו. אם אפשר היה לפני אותה פגישה משולשת לדבר על „אנחנו הגיבורים

החזקים" — הרי באותה פגישה התברר שמהחולשה היהודית אין מפלט גם לנו. הסתבר, שאפילו יכולים היינו למלא את אותם המאויים הפרימיטיביים, אך הנחוצים כל כך, את הרצון לנקמה במשמידי עמנו — הרי ברגעי ההחלטה אנו נסוגים מהם. משום שבעשותנו כן, חדלים אנו להיות מה שהננו.

מדוע לא יכלו לקחת נקם? המאמין אתה, שהעם היהודי מוסרי משאר עמים? אין לדבר על העם היהודי במושגים שאולים מן המטפיסיקה, אלא כעל קיבוץ אנשים שהשתנה ולבש צורות חדשות במהלך ההיסטוריה, העם היהודי שלי אינו זה של יהושע בן־נון כי אם קיבוץ זה המהווה את העם היהודי ההיסטורי, עד לדורות האחרונים, ושנאחזו הננו המשכם, אחרי ככלות הכל. האם היהדות היא מוסרית? כוחות שונים צמחו במהלך ההיסטוריה היהודית, אבל בראיה לאחור, אין ספק כי היהדות טעונה רעיונות מוסריים והומניסטיים נפלאים.

האם היה דורו של אלישע קרוק, דורנו שלנו, מסוגל להיפרד ממוסר יהודי? לי נדמה, בחשבון אחרון, כי נמצא אנוס לגלות בעצמו את הרציפות היהודית השלמה ואת אי־היכולת לנהוג שלא כיהודי. אילו אפשר היה להתפרק, להתנוול, אולי אפשר היה לשוב אל השלנה. אבל גיבורי הספר אינם יכולים לחיות אחרת ולבחור אחרת. בחשבון אחרון, גורל זה ברכה בו, אבל גם קללה, כי הטראומה של השואה תביא לכך שנאכל את בשרנו בשינינו.

האם אנושי הוא שאיבה זו תהיה מפעפעת והולכת ללא הפסק?

עם שלם הושפל בסיטואציה של אי־כבוד, כפי שלא הושפל עם מעולם. לא נוכל לשכוח זאת. להיפך, ככל שירחק הזמן, נזכור יותר ויותר; ככל שנוכל להקיף את כל מה שאירע בלי פחד, כן יצופו הדברים ויעלנו. לא נוכל לחיות עם זכרון זה בלי לרדת למעמקים ולדלות מהמהות המוסרית של החיים. בלי זה אי־אפשר לחנך עם לזקיפות קומה. ואני מאמין שכִּאֵשֶׁר נגלה את עצמנו ואת גורלנו, נוכל אולי לראות את עצמנו כמנצחים. שמת־לב אולי לכך, שישנן בספר שתי סצינות של נסיון אונס. בראשונה לא משתתף הגיבור במהלך הדברים, גם אינו מתערב בוויכוח שלאחר מעשה, וכמוהו כל הגיבורים בני דורו. מתווכחים — הקשישים. במקרה השני — מעורב גם הגיבור. והוא מציל את הנשים הגרמניות, שקרוב לוודאי שהיו נאציות. הלוא יש משהו נורא בכך, שהיריה הראשונה שיריה אלישע קרוק במלחמה מצילה נשים נאציות מאונס. אבל במעשהו זה הוא קבע את חייו במסגרת הגורל היהודי.

מה הקשר, בין בעיית ההשתייכות, המצטיקה את גיבורי הספר, לבעיית המוסר, הנקמה, ובעיות קודמות שציינת?

הבעיה שלנו היא כיצד להגדיר את עצמנו, כיצד לעמוד מול עצמנו במידה גדולה ככל האפשר של פיכחון, ובמידה קטנה ככל האפשר של אהבה עצמית. בספרות העברית כולה, משחקים בערבוביה שני יסודות: שנאה עצמית ואהבה עצמית. ושתיהן, כדבר המליצה, מקלקלות את השורה. השנאה העצמית — זו תופעה ידועה. בקוטב האחר — האידיאליזציה של: החיים, החלוציות, הצבר, תחילה על-ידי דור האבות ואחר-כך על-ידי גוסס „אנראנו“. היתה דמות מיתית של חלוץ ושל צבר. עד מהרה הגענו לשלילת-החיוב ועכשיו קנינו לנו במשיכה דמות מיתית של הישראלי כאיש הכרך של העולם המערבי, כאיש התרבות המערבית האמון על ג'ויס, פרוסט וקפקא. את עצמנו כמו שהננו, עודנו מחפשים.

בספרות העולם הגדולה, הספרות הרוסית, האנגלית, יש רציפות והתפתחות, במרוצת מאת השנים האחרונות ויותר, נוצרו פרוטופיטים, אופני ביטוי וצורות ספרותיות השומרים על נעוריהם בכל תמורות הזמנים. גוגול, וכמוהו טולסטוי ודומיהם, לא נעלמו במותם. הם השאירו משקעים, כאילו פתחו מכרה ולאחר שגילו את מבנה השכבות הגיאולוגיות, יכלו האחרים לפתוח נקרות חדשות. ואילו דור הסופרים שלנו — מחד גורר אחריו שובל ארוך של רציפות, ומאידך הוא חייב להתחיל מאל"ף, והוא לא יעבור לבי"ת לפני שיגדיר את עצמו בכנות ובאכזריות. זה כולל הכל: ראיית הנפשות הספרותיות, מי הן, מי אנחנו, האזנה למתחים הנכונים של העלילות וגילוי הפרובלמטיקה שלנו. אנחנו חייבים להניח את היסוד, אם אמנם יש בחיינו משהו חדש. ראייה אנליטית של עצמנו, בלי שנאה עצמית וכלי אהבה עצמית — זו הנחת היסודות לפרוזה.

האם ההבדלים שציינת בין הספרות העברית לספרות העולם מכתבים את נוסח-הכתיבה הריאליסטי בספריך?

אינני מכיר כתיבה שאיננה ריאליסטית. השאלה היא למה מתכוונים ב„ריאליזם“. אני כותב בסגנון שאני כותב, ואין לדברים כאלה הסבר. כבר סיפרתי לך, כי על התקופה הזו רציית לכתוב מאז שובי מהבריגדה. סיפורי הראשונים — מהם שלא נראו לי וגזתים ומהם שפורסמו — היו על רקע תקופה זו. נסיוני הראשון להתמודד עם הנושא היה בסיפור „מבריחי הזהב“ שכתבתי ב-1950. היה זה סיפור פגישתו החוזרת של איש הבריגאדה עם ביתו, בבואו לחופשת מילדת. מכאן אירופה ומכאן ארץ ישראל שלא חשה את המלחמה, שחיתה כמעט במין פאסטוראלה, ברווחה

כלכלית, באיזו קהות של כוכב אחר. אבל חוששני, שאיכשהו נשמט הסיפור הזה, ובכל פעם נרתעתי, מחקתי, גנזתי. ב"פצעי בגרות", בבלידעת, חזרו עלילות, אפילו שמות רבים, מאותו נוסח שנגנז, ושוב להתקיים בנוסח החדש. בוודאי, ספר שלא נכתב שנים כה רבות לובש כל פעם פנים חדשות. אני משער, שהשינוי הוא תוצאה של שינויים שחלו בי, אבל הוא הושפע גם ממה שהתרחש בינתיים. גיבורי הספר שלא נכתב המשיכו לחיות, ומשנה לשנה ראיתי לאן נוטים חייהם. עם גיבורים רבים המשכתי לחיות אף מעבר לחייהם שבספר. דברים רבים שאז לא יכולתי לחזותם נסתברו במשך שנים. כשניגשתי לכתוב את הספר, נדמה היה לי שמצאתי את המפתח לסיפור, מפתח כפול. אני ביקשתי לספר מנקודת ראותו של נער ארצישראלי שעשה את הדרך הזו. פירוש הדבר לא להיבהל מסנטימנטליות, כי זו מהותו של אותו נער בלתי בשל, מהות שהכתיבה גם את אופי התנהגותו. אלא שהספר כתוב מנקודת מבטו של אותו נער שהתבגר בינתיים ועתה הוא משחזר את חייו. לכן במקומות בהם מתערב ההווה, הרי זה בנוסח של "על זה כבר כתבו". כלומר, אנחנו כבר בשנת 1965, בינתיים כתבו על השואה והיה משפט אייכמן, ולא על דברים אלה שאנו יודעים רוצה אני לספר לכם. מה שאני מבקש לתאר היא תופעה בדומה לספירוקטה של סיפליס המקננת באדם עשירים, שלושים שנה, וגם כאשר נדמה לו שהוא בריא, הוא בעצם נגוע עד שבא יום והמחלה פורצת.

אתה שואל אותי האם ספר זה הוא חלק מ"השטפון זוטא", כפי שכבר מכנים זאת, של השיבה לעבר? אשיב לך, אני נגד קבוצות. כל אדם חי לבדו, וגם כשיש מגיפת שפעת — לא כולם נגועים בה. באשר לי, נדמה לי שאני כותב תמיד על אותו נושא. אני רק מנסה כל פעם מזווית אחרת. פעם תוקפו במישרין ופעם מאגפו, וכבר אמרו שכל סופר יש לו סיפור אחד, שיר אחד, שאותו הוא רוצה לספר.

הכתיבה היא בשבילי בבחינת צורך לערוך מדי פעם בדיקה כללית. התחלתי לכתוב בגיל שש. סיפורי הראשון פורסם ב"הגלגל" רק מ'1948 פרסמתי שוב, סיפורים קצרים ושירים. כתבתי בהפסקות. אינני חי בשביל הספרות ואין היא ה"אולטימה רציו" של חיי. חיי לא היו לשם ספרות אלא למען החיים. למדתי, עבדתי, כתבתי כשלא היתה לי ברירה. אינני רואה עצמי לא משוח לספרות ולא דבר ומטיף לדור. יש לי בעיות, ואני כותב סיפורים. ספרות אינה ענין למיושבים בדעתם.

האם העבודה העתונאית אינה מפריעה לכתיבתך הספרותית?

אינני יודע מה מפריע למה. אני אוהב את העבודה העתונאית. אני

רוצה להיות בתוך החיים, לפגוש בני אדם, לראות. לגבי ההסתגרות בעולמה של ספרות יש לי קלאוסטרופוביה. ונוסף על זה, אני מכיר סופרים גדולים (קאמי, המינגווי, ויטמן זרבים אחרים) שהיו עתונאים, וכנגדם גרפומנים לא מעט שלא עסקו בעתונאות. בסיכומי של דבר, הסופר אינו אלא מי שמתכוון לכתוב סיפור.

[9.4.65]